

دستیابی به الگوی طراحی مسکن روستایی؛ مطالعه موردی: روستای طزره دامغان

ساجده خراباتی*، پروانه شیرازی**

تاریخ دریافت مقاله:

۱۴۰۰/۰۴/۳۰

تاریخ پذیرش مقاله:

۱۴۰۰/۰۷/۲۴

چکیده

معماری روستایی ایران به لحاظ ماهیت کارکردی و پاسخ‌گوبودن به نیازهای انسانی، مجموعه‌ای همگن را با هویت کالبدی خاص تشکیل می‌دهد که هویت آن از مفهوم سکونت و شیوه زیست در روستا نشئت می‌گیرد. با ورود تکنولوژی به عرصه زندگی روستایی و تغییرات ساختار اجتماعی و اقتصادی، الگوی معماری مسکن روستایی دستخوش دگرگونی و تحول گردیده است و امروزه اکثر خانه‌های روستایی با شرایط اقلیمی و زیستی و سبک زندگی روستایی متناسب نیستند. در این میان، معماری بومی و اصیل روستایی ارزش‌های پایداری دارد که می‌تواند پس از شناسایی و تحلیل، به‌عنوان الگویی مناسب در طراحی مسکن امروزی روستا استفاده شوند. از این رو، هدف اصلی پژوهش حاضر، دستیابی به الگوی طراحی مسکن روستایی است. این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی تحلیلی است. برای این منظور، پس از مطالعه منابع کتابخانه‌ای در حوزه مسکن روستایی، ابتدا عوامل مؤثر در شکل‌گیری مسکن روستایی مشخص شده‌اند و سپس به‌وسیله مطالعات میدانی، در روستای طزره دامغان بررسی شده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهند در روستای طزره، عوامل اقتصادی و نوع معیشت خانواده در مساحت و تعداد ریزفضاهای توده و حیاط و ورودی تأثیرگذارند و وجود فضای معیشتی طولیه، امکان انعطاف‌پذیری مسکن روستایی را در گذر زمان فراهم کرده است. همچنین عوامل اجتماعی و فرهنگی در فرم نما، سلسله‌مراتب ورودی، نحوه قرارگیری توده نسبت به حیاط و تعداد خانوارهای ساکن یک خانه مؤثرند. عوامل محیطی حاکم بر روستای طزره نیز در جهت‌گیری توده، شکل‌گیری پلکانی توده و حیاط، تعداد و وسعت بازشوها، تعداد طبقات، حوزه‌بندی فضاها و نوع مصالح تأثیرگذارند. در ادامه، پنج الگوی شاخص مسکن روستای طزره معرفی شده‌اند و سپس مشخصه‌های کالبدی عمل‌کردی در ریزفضاها و اجزای معماری این الگوها تحلیل گردیده‌اند. در نهایت، با تحلیل الگوهای شاخص معماری قدیم روستای طزره، استخراج الگو در قالب چهارچوبی کالبدی عمل‌کردی ارائه شده است که با توجه به محیط اقلیمی روستا و نظام اجتماعی و اقتصادی روستاییان است و می‌تواند برای طراحی مسکن معاصر روستا استفاده شود.

کلمات کلیدی: الگوی طراحی مسکن، مسکن روستایی، روستای طزره دامغان.

* مربی گروه معماری، دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی شاهرود، شاهرود، ایران. S.kharabati@shahroodut.ac.ir

** کارشناسی معماری، دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی شاهرود، شاهرود، ایران.

مقدمه

هویت معماری روستایی از مفهوم سکونت و شیوه زیست در روستا سرچشمه می‌گیرد (زرگر و حاتمی، ۱۳۹۳: ۵۰). در واقع مسکن روستایی هویت‌بخش کالبد روستا و تبلور بخش زیادی از ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی آن است (امیری، ۱۳۹۳: ۶). این نوع از مسکن در پاسخ به مجموعه نیازهای زیست‌بوم روستا شکل می‌گیرد (نظری، ۱۳۷۷: ۵۰-۴۹) و عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی در شکل‌گیری آن مؤثرند (زرگر و همکاران، ۱۳۹۴: ۱). با ورود تکنولوژی مدرن، تغییر ساختار اجتماعی و اقتصادی، تحولات گسترده‌ای در الگوی معماری مسکن روستایی ایجاد شده‌اند (سلیم و ملکی نیا، ۱۳۹۶: ۳) امروزه اکثر خانه‌های روستایی با مشکلاتی از قبیل ناپایداری زیستی، عدم‌هویت، فقدان آرامش و صمیمیت مواجه‌اند (زرگر و همکاران، ۱۳۹۴: ۱). از این رو، تأمین مسکن مناسب در آن‌ها و برطرف‌نمودن مشکلات موجود در این زمینه از اهمیت خاصی برخوردارند (بسحاق، ۱۳۹۲: ۲۶).

در این میان، معماری مسکن روستایی قدیم واجد شاخص‌ها و معیارهای ارزنده‌ای است که می‌تواند پس از شناسایی و تحلیل، در ساخت‌وسازهای جدید بهره‌برداری شوند. به این ترتیب، علاوه بر تداوم ارتباط بین نسل‌ها، هویت کالبد فضایی آن نیز در انطباق با نیازهای ساکنین روستا، بازسازی و احیا خواهد شد. این مقوله در پیدایش احساس تعلق خاطر و باززنده‌سازی سبک زندگی روستایی و ارتقای سطح کیفی زندگی در مسکن روستایی نوساز مؤثر خواهد بود (زرگر و همکاران، ۱۳۹۴: ۱). از این رو، هدف اصلی پژوهش حاضر، دستیابی به الگوی طراحی مسکن روستایی است. برای این منظور، پس از مطالعه تحقیقات انجام‌شده در این زمینه، ابتدا عوامل مؤثر در شکل‌گیری

مسکن روستایی مشخص و سپس در روستای طزره دامغان بررسی شده‌اند. در ادامه، مشخصه‌های کالبدی‌عملکردی در الگوهای شاخص مسکن روستای طزره تحلیل شده‌اند و در نهایت، با تحلیل این الگوهای شاخص، الگویی برای طراحی مسکن معاصر روستا ارائه شده است.

سؤالات پژوهش

- چه عواملی در شکل‌گیری مسکن روستایی مؤثرند؟
- مشخصه‌های کالبدی‌عملکردی در الگوهای شاخص مسکن روستای طزره چگونه‌اند؟
- چگونه می‌توان از الگوهای سنتی و اصیل روستای طزره برای استخراج الگوی مسکن روستایی معاصر استفاده کرد؟

پیشینه پژوهش

در سال‌های اخیر، در حوزه طراحی مسکن روستایی پژوهش‌هایی انجام شده‌اند. به‌طور نمونه، سرتیپی‌پور در پژوهشی شاخص‌های معماری مسکن روستایی را در ایران تحلیل کرده است (سرتیپی‌پور، ۱۳۸۴). زرگر نیز در پژوهشی دیگر با عنوان درآمدی بر شناخت معماری روستایی ایران، بافت روستا در مقیاس کلان و مسکن روستایی در مقیاس خرد را بررسی و تحلیل کرده است (زرگر، ۱۳۸۸). شفاهی و مدنی در مقاله‌ای به نحوه طراحی مسکن روستایی و زمینه‌یابی صحیح در راستای طراحی پرداخته‌اند (شفاهی و مدنی، ۱۳۹۰). نوری‌نژاد در پژوهشی الگوی طراحی مسکن روستایی را در اقلیم‌های چهارگانه با تأکید بر معماری بومی و منطقه‌ای در روستاهای استان ایلام تحلیل کرده است (نوری‌نژاد، ۱۳۹۱). شفایی در پژوهشی دیگر الگوی طراحی مسکن روستایی را در روستای هنجن تحلیل کرده است (شفایی، ۱۳۹۷). مولانایی و کسانی در مقاله‌ای الگوی مسکن بومی و بافت روستا را با معیار طراحی اقلیمی

می‌دهد و از یک جهت تحت تأثیر اقلیم و شرایط محیط طبیعی و از جهت دیگر با الگوی معیشت خانواده مرتبط است (زندیه، ۱۳۹۱: ۶۴). در واقع مسکن روستایی از نظر مصالح ساخت تحت شرایط جغرافیایی محیط خودش قرار می‌گیرد و بیشترین تطبیق را با محیط جغرافیایی دارد و تأثیرات محیط خودش را نیز به خوبی منعکس می‌کند (ظاهری، ۱۳۷۴: ۵۶). در نواحی روستایی، مسکن علاوه بر سرپناه بودن، کارکردهای دیگری چون نگهداری دام و انبار محصولات تولیدشده و مکانی برای فعالیت‌های اقتصادی دارد (جمشیدی، ۱۳۹۴: ۷۹). در روستا به دلیل سنتی بودن جامعه، شکل مسکن به منزله الگو مقبول همگان است و از نظر مصالح ساخت و شکل و آرایش قسمت‌های مختلف، تحت شرایط جغرافیایی محیط خودش قرار می‌گیرد و ضامن تداوم معماری سنتی و بومی است (زرگر، ۱۳۸۸: ۹).

عوامل مؤثر بر شکل‌گیری مسکن روستایی

در شکل‌گیری ساختار روستا و مسکن روستایی، آب‌وهوا و شرایط اقلیمی به صورت مسلط و جبری، نظام اجتماعی، اقتصاد و مذهب از عوامل تأثیرگذارند؛ اما هیچ‌کدام از این عوامل به‌طور مستقل عمل نمی‌کنند و در رابطه تأثیر و تأثر متقابل نسبت به یکدیگر قرار دارند (زرگر، ۱۳۸۸: ۳۱). شکل‌شناسی زمین، اقتصاد مبتنی بر معیشت، عوامل اقلیمی، موقعیت اجتماعی و فرهنگی مردم از مهم‌ترین عوامل مؤثر در شکل‌گیری مسکن روستایی‌اند (هاشم‌نژاد و مولایی، ۱۳۸۷: ۲۰). در برخی از مطالعات، عوامل طبیعی و اجتماعی و اقتصادی به‌عنوان سه عامل اصلی تأثیرگذار بر مسکن روستایی شناخته شده‌اند (احمدیان و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۸). همچنین از وجوه اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، فرهنگی و کالبدی به‌عنوان عوامل مؤثر در شکل‌گیری

در روستای پالنگان بررسی کرده‌اند (مولانایی و کسانی، ۱۳۹۹). همان‌طور که در پژوهش‌های یادشده مشهود است، موضوع الگوی طراحی مسکن روستایی با چهارچوب کالبدی عملکردی، به‌طور خاص دیده نشده است. از این‌رو، در پژوهش حاضر، دستیابی به الگوی طراحی مسکن روستایی در روستای طزره دامغان بررسی شده است و مشخصه‌های کالبدی عملکردی در ریزفضاها و اجزای معماری الگوهای شاخص مسکن روستای طزره تحلیل شده‌اند و در نهایت، با تحلیل این الگوهای شاخص، الگویی برای طراحی مسکن معاصر روستا ارائه شده است.

مبانی نظری پژوهش

مسکن روستایی

معماری روستایی ایران به‌لحاظ ماهیت کارکردی و پاسخ‌گوبودن به نیازهای انسانی، مجموعه‌ای همگن را با هویت کالبدی خاص تشکیل می‌دهد (زرگر و حاتمی، ۱۳۹۳: ۵۰). در واقع معماری روستایی شکلی از معماری سنتی است و از سنت عامیانه سرچشمه می‌گیرد. سنت عامیانه همان سنت بلاواسطه و ناخودآگاهی است که در بطن یک فرهنگ مردمی جریان دارد و از نیازها و خواسته‌ها و آرمان‌های آن‌ها تأثیر می‌پذیرد. تاروپود این معماری و از جمله مسکن، با مسائل مربوط به محیط طبیعی، نوع معیشت و شکل تولید، سیر تکوینی زندگی اجتماعی و قدرت فنی پیوند خورده است (زرگر، ۱۳۸۸: ۹). در معماری روستایی، رعایت دو قانون مهم احترام به همه انسان‌ها (با همه ابعاد جسمی و روحی) و احترام به محیط موردتوجه بوده (صادقی پی، ۱۳۸۶: ۲) و این دو قانون مهم باعث پایدارشدن معماری این بناها در طول تاریخ شده‌اند (زندیه، ۱۳۹۱: ۶۴).

مسکن روستایی شالوده معماری روستایی را تشکیل

مسکن روستایی یاد شده‌اند (زرگر و حاتمی، ۱۳۹۳: ۵۰). همان طور که اشاره شد، صاحب‌نظران عوامل مختلفی را در شکل‌گیری مسکن روستایی مؤثر می‌دانند که می‌توان این عوامل را در قالب زیر طبقه‌بندی نمود:

عوامل اقتصادی

اقتصاد و معیشت از عوامل مؤثر در شکل‌گیری سکونتگاه‌های روستایی‌اند. مسکن در روستاها علاوه بر پاسخ‌گویی به نیاز سکونت، حلقه‌ای از نظام تولیدی روستا را نیز در بر می‌گیرد و به‌گونه‌ای متقابل با آن پیوند می‌خورد (سرتیپی‌پور، ۱۳۸۴: ۵۲). اصولاً خانه روستایی در محیطی استقرار می‌یافت که ساکنین آن، بستر زندگی و تولید را در ارتباطی تنگاتنگ با طبیعت و محیط پیرامون فراهم می‌کردند و به همین سبب است که بیشتر این خانه‌ها از دو بخش اصلی با کارکرد زیستی و معیشتی، در ارتباطی دائمی و دوسویه برخوردار بوده‌اند (زرگر و همکاران، ۱۳۹۴: ۱). در این نواحی، مسکن فقط محل سکونت و آرامش افراد نبوده است؛ بلکه با توجه به نوع کارکرد اقتصادی خانواده، محل نگهداری و پرورش دام و طیور، تولید فراورده‌های دامی، کارگاه صنایع دستی و محصولات کشاورزی است (امیری، ۱۳۹۳: ۹۱). به‌بیان دیگر، مسکن روستایی کنار نقش استراحتگاهی، نقش‌های تولیدی و معیشتی و کارگاهی را نیز بر عهده دارد (عسگری و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۷۹). در واقع اساسی‌ترین تفاوت مسکن روستایی با شهری، آمیختگی تولید و معیشت و زندگی در خانه روستایی است (مرادی اسطوخ‌زیر، ۱۳۹۴: ۳۸۵).

عوامل اجتماعی

انسجام کالبدی سکونتگاه‌های انسانی، به‌تبع انتظام اجتماعی شکل می‌گیرد (شولتز، ۱۳۸۱: ۱) و فرایندهای

فرهنگی اجتماعی مختلف بر سطوح متفاوت مکان و محیط مسکونی تأثیر می‌گذارند (پورطاهری و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۲۲). در واقع ساختار معماری روستایی برآیند فعالیت‌های انسانی است که در طول قرن‌ها، مطابق با شرایط اجتماعی و فرهنگی و محیطی شکل گرفته است و مورفولوژی و الگوهای فضایی آن، در راستای برآورد نیازهای اجتماعی فرهنگی ساکنان و در تعامل با محیط فیزیکی اطراف، ایجاد شده‌اند (شولتز، ۱۳۸۱: ۱). وضعیت اجتماعی ساکنین روستا بر معماری آن تأثیر می‌گذارد و نمونه‌هایی از تأثیرات مشخص عامل روابط اجتماعی بر شکل‌گیری مسکن روستایی شامل زندگی جمعی در یک خانواده و کاربری فضاها، تفکیک زندگی درون خانواده در طبقات و نحوه ایجاد واحدهای همسایگی و هم‌جواری‌اند (هاشم‌نژاد و مولایی، ۱۳۸۷: ۲۵).

عوامل فرهنگی

عوامل فرهنگی از دیدگاه پژوهشگران یکی دیگر از عوامل مؤثر در شکل‌گیری سکونتگاه‌ها هستند. برخی از محققان معتقدند فرهنگ انسانی عاملی تعیین‌کننده در فعالیت‌های انسانی است و چهره‌های جغرافیایی مکان‌ها، انعکاسی از پایگاه‌های فرهنگی‌اند. طرف‌داران این مکتب عملکرد شرایط طبیعی را در مکان‌های جغرافیایی، عاملی فرعی به حساب می‌آورند و از نظر آن‌ها، عوامل یکسان و یکنواخت طبیعی، در کانون‌های مختلف فرهنگی به‌اشکال گوناگون تجلی می‌کنند (شکویی، ۱۳۸۹: ۷۰-۷۹). در واقع فرهنگ، ویژگی‌های قومی و مذهبی، آداب و سنن رایج و قدیمی بر وضعیت اجتماعی ساکنین روستا مؤثرند. به‌طور مثال، درون‌گرایی و برون‌گرایی، سلسله‌مراتب حرکتی، دسترسی، نما و حجم ساختمان کاملاً به عامل فرهنگ مرتبط‌اند (هاشم‌نژاد و مولایی، ۱۳۸۷: ۲۵).

عوامل محیطی

عوامل محیطی و اقلیمی یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در شکل‌گیری سکونتگاه‌ها هستند (کسمایی، ۱۳۸۴: ۷۵). عامل آب‌وهوا، در عوامل سازنده محیط‌های جغرافیایی تأثیری مستقیم دارد؛ به طوری که در تشکیل انواع خاک، پوشش گیاهی، جریان آب و همچنین ساخت بخشی از چهره‌های طبیعی زمین، نظیر ناهمواری‌ها و سواحل مؤثر است. بر این اساس، کسانی که با این رویکرد به مطالعات جغرافیای انسانی می‌پردازند، به‌طور گسترده‌ای نقش مسلط و جبری آب‌وهوا و شرایط اقلیمی و مواد اولیه را در پیدایش سکونتگاه‌ها می‌پذیرند و بر آن تأکید دارند (شکویی، ۱۳۸۹: ۸). نقش عوامل محیطی هم در الگوی ترکیب مصالح ساختمانی و هم اندازه و ابعاد فضایی مسکن در روستا تعیین‌کننده است (بدری و موسوی، ۱۳۸۹: ۵). برپایی خانه روستایی اغلب وابستگی بسیاری به بستری دارد که در آن شکل می‌گیرد. شرایط اقلیمی، ویژگی‌های محیط طبیعی، سنت‌های غالب، اصول فرهنگی، نوع و شکل روابط اجتماعی بر کالبد خانه روستایی تأثیرگذارند (علی‌الحسابی و راهب، ۱۳۸۷: ۶۹).

روش پژوهش

این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی تحلیلی است. برای این منظور، ابتدا بعد از مطالعه منابع کتابخانه‌ای در حوزه مسکن روستایی، عوامل مؤثر در شکل‌گیری مسکن روستایی مشخص گردیده‌اند. در ادامه، پس از تحلیل محتوا، چهارچوب نظری مشخص شده است و سپس با مطالعه میدانی و با شیوه تحلیلی، در مسکن روستای طزره دامغان بررسی شده است. برای شناسایی بستر پژوهش، با برداشت میدانی، ۵ الگوی شاخص مسکن روستای طزره استخراج شده‌اند و سپس از هر الگو، یک خانه به‌عنوان

نمونه در این پژوهش ارائه شده است. در ادامه، مشخصه‌های کالبدی عملکردی در ریزفضاها و اجزای معماری این الگوها به‌شیوه تحلیلی و استدلال قیاسی بررسی شده‌اند. در نهایت، با تحلیل الگوهای شاخص معماری قدیم روستای طزره، استخراج الگو در قالب چهارچوبی کالبدی عملکردی ارائه شده است که با توجه به محیط اقلیمی روستا و نظام اجتماعی و اقتصادی روستاییان است و می‌تواند برای طراحی مسکن معاصر روستا استفاده شود.

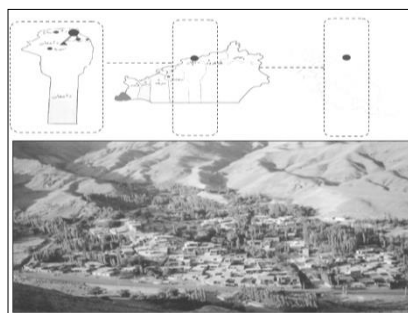
معرفی روستای طزره

طزره روستایی در دهستان دامنگوه بخش مرکزی شهرستان دامغان (استان سمنان) است (تصویر شماره ۱). این روستای زیبا در ۴۵ کیلومتری شمال‌شرق دامغان واقع شده است و یکی از بخش‌های بیلاقی بسیار خوب استان سمنان است. روستای طزره تابستان‌های معتدل و زمستان‌های سردوخشک دارد و آب بیشترین تأثیر را در علل شکل‌گیری روستا داشته است. بافت روستا به‌صورت پلکانی و فشرده است و وجود سه رودخانه طزره و بندرز و لنگر باعث قطعه‌بندی روستا شده‌اند و توسعه روستا نیز در امتداد این رودخانه‌ها بوده است (تصویر شماره ۲). پایه اقتصادی روستا در گذشته بر اساس کشاورزی، باغداری، دام‌پروری و صنایع دستی (کرباس‌بافی) بوده است و در ادامه، بخش صنعت مرتبط به معدن ذغال‌سنگ نیز در معیشت روستاییان تأثیر گذاشته است (طرح هادی روستای طزره، ۱۳۸۸: ۲-۲۲).

الگوهای شاخص مسکن روستای طزره

بافت مسکونی روستای طزره به‌لحاظ کالبدی بسیار زیبا و باارزش است و اکثر خانه‌های این روستا به همان صورت قدیمی باقی مانده‌اند. در روستای طزره ۳۰۰ واحد مسکونی وجود دارند و مساحت این واحدها ۵۰

تا ۳۰۰ مترمربع است (طرح هادی، ۱۳۸۸). این روستا با توجه به شرایط محیطی و اقلیمی، الگوهای متنوعی از مسکن دارد که عوامل مختلفی چون توپوگرافی، شیب زمین، وضعیت اقتصادی و معیشتی و ساختار اجتماعی و فرهنگی در شکل‌گیری این الگوها مؤثر بوده‌اند. به‌منظور شناخت مسکن روستای طزره، با

۱. موقعیت روستای طزره در استان سمنان و شهرستان دامغان

مطالعات میدانی، از بین الگوهای موجود در بافت قدیمی این روستا، پنج الگوی شاخص مسکن روستایی استخراج شده‌اند و سپس از هر الگو، یک خانه^۱ به‌عنوان نمونه در این پژوهش ارائه گردیده است که در ادامه، مدارک و مشخصه‌های کالبدی عملکردی آن‌ها ارائه شده‌اند.

۲. نقشه کاربری اراضی در بافت روستای طزره

الگوی ۱

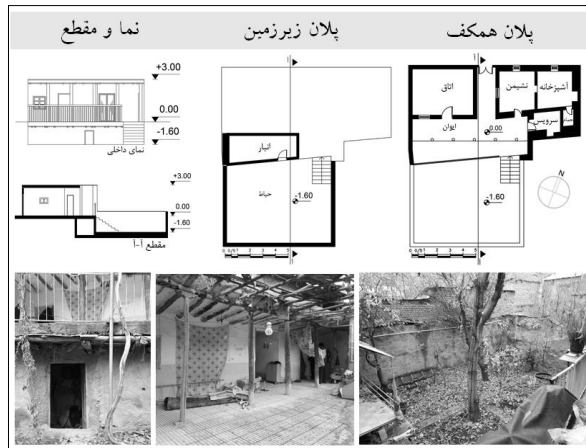
نمونه خانه^۱ مربوط به الگوی شماره ۱، زمینی به مساحت ۱۷۴ مترمربع است که به خانواده^۲ مدرسی تعلق دارد. در حال حاضر چهار خانوار در این خانه زندگی می‌کنند. خانواده^۲ مدرسی یک کارگاه نجاری دارند و معیشت آن‌ها از این طریق تأمین می‌شود. بنا دو ورودی مجزا از سمت جنوب غربی دارد که یکی به حوزه مسکونی و دیگری به حوزه معیشتی (کارگاه نجاری) راه دارد. توده^۳ این بنا به صورت دو طبقه ساخته شده است که در طبقه همکف U شکل و در طبقه اول L شکل است. دید و منظر این توده‌ها به صورت درون‌گرا و رو به حیاط قرار گرفته است. در این الگو، توده^۳ بنا ۱۰ درجه نسبت به جهت شمال چرخش دارد و جهت نورگیری بنا از سمت جنوب شرقی و جنوب غربی است. ۷۳٪ از مساحت این خانه را فضای توده تشکیل داده است و مابقی فضای خالی است. ۵۴٪ فضای این خانه به فضای مسکونی و ۲۱٪ به فضای معیشتی و

۲۵٪ به فضای خدماتی اختصاص دارد. ۲۷٪ سطح نما را بازشو تشکیل داده است و در بنا از مصالح بومی و الحاقی استفاده شده است. بنا دو ایوان L شکل دارد که از نور جنوب شرقی و جنوب غربی بهره‌مند می‌شود و ۹٪ مساحت خانه را تشکیل می‌دهد (تصویر شماره ۳).

الگوی ۲

نمونه خانه^۲ مربوط به الگوی شماره ۲ زمینی به مساحت ۱۵۳ مترمربع است که به خانواده^۲ صبوری تعلق دارد. معیشت خانواده^۲ صبوری در گذشته باغداری و دامداری بوده است و در حال حاضر به صورت فصلی از این خانه استفاده می‌کنند. بنا یک ورودی از سمت شمال غربی دارد که به یک دالان متصل می‌شود و در ادامه آن دالان، ایوان و حیاط قرار گرفته‌اند. توده^۳ این بنا به صورت دو طبقه و I شکل ساخته شده است و طبقه همکف به فضاهای مسکونی و طبقه زیرین آن به فضای خدماتی اختصاص پیدا کرده‌اند. دید و منظر توده به صورت درون‌گرا است و رو به حیاط و باغ زیبای آن

مسکونی و ۴۷٪ به فضای خدماتی اختصاص دارد. ۱۴٪ مساحت این خانه را بازشو تشکیل داده و در بنا از مصالح بومی و الحاقی استفاده شده است. بنا یک ایوان شکل دارد که از نور جنوب شرقی بهره مند می شود و ۲۳٪ مساحت خانه را تشکیل می دهد (تصویر شماره ۴).

ت ۴. معرفی الگوی ۲ روستای طزره

مساحت این خانه را فضای توده تشکیل داده است و مابقی فضای خالی است. ۶۷٪ فضای این خانه به فضای مسکونی و ۳۳٪ به فضای خدماتی اختصاص دارد. ۲۴٪ مساحت این خانه را بازشو تشکیل داده و در بنا از مصالح بومی و الحاقی استفاده شده است. بنا یک ایوان شکل دارد که از نور جنوب غربی بهره مند می شود و ۳٪ مساحت خانه را تشکیل می دهد (تصویر شماره ۵).

الگوی ۴

نمونه خانه مربوط به الگوی شماره ۴ زمینی به مساحت ۹۵ مترمربع است که به خانواده صفایی (امام جمعه) تعلق دارد. بنا دو ورودی مجزا از سمت شمال غربی و جنوب غربی دارد که ورودی جنوب غربی به حیاط مسکونی و ورودی شمال غربی از طریق دالان به ایوان حوزه خدماتی و معیشتی (طویلله) راه دارد. توده اصلی این بنا دو بخش I شکل دارد که در ضلع شمالی و جنوبی خانه قرار گرفته و به صورت دو طبقه

باز می شود. در این الگو، توده بنا ۱۸ درجه نسبت به جهت شمال چرخش دارد و جهت نورگیری بنا از سمت جنوب شرقی و شمال غربی است. ۶۵٪ از مساحت این خانه را فضای توده تشکیل داده است و مابقی فضای خالی است. ۵۳٪ فضای این خانه به فضای

ت ۳. معرفی الگوی ۱ روستای طزره

الگوی ۳

نمونه خانه مربوط به الگوی شماره ۳ زمینی به مساحت ۲۵۴ مترمربع است که به خانواده غربا تعلق دارد. معیشت خانواده غربا از طریق باغداری (درخت زردآلو و گردو) و زنبورداری تأمین می شود و در حال حاضر یک خانوار در این خانه سکونت دارد. بنا یک ورودی از ضلع جنوب غربی دارد که به حیاط متصل می شود و در مجاورت حیاط، باغ بزرگی قرار دارد که امروزه دیوارهای آن تخریب شده اند. توده این بنا به صورت یک طبقه ساخته شده است و دو بخش I شکل (خدماتی) و L شکل (مسکونی) دارد. دید و منظر توده به صورت درون گراست و رو به حیاط و باغی زیبا قرار دارد و در آن، فضای مسکونی و معیشتی از طریق حیاط به هم مرتبط می شوند. در این الگو، توده بنا ۲۱ درجه نسبت به جهت شمال چرخش دارد و جهت نورگیری بنا از سمت جنوب شرقی و جنوب غربی است. ۲۴٪ از

انبار وسایل تغییر کاربری داده است. ۴۰٪ فضای این خانه به فضای مسکونی و ۶۰٪ به فضای خدماتی اختصاص دارد. ۱۰٪ سطح نما را بازشو تشکیل داده است و در بنا از مصالح بومی و الحاقی استفاده شده است. بنا یک ایوان I شکل بزرگ است که از نور جنوب شرقی بهره می برد و ۲۸٪ مساحت خانه را تشکیل می دهد (تصویر شماره ۶).

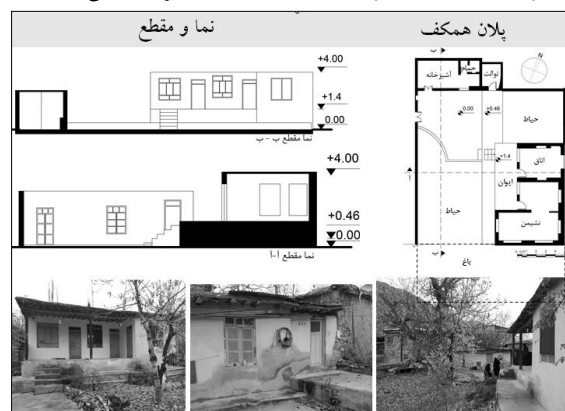

ت ۶. معرفی الگوی ۴ روستای طزره

به فضای مسکونی و ۴۷٪ به فضای خدماتی و ۹٪ به فضای معیشتی اختصاص دارد. ۱۰٪ سطح نما را بازشو تشکیل داده و در بنا از مصالح بومی استفاده شده است. ایوان بنا در طبقه همکف به صورت سرتاسری در اطراف حیاط قرار گرفته است و در طبقه اول به صورت U شکل است که از نور جنوب شرقی و شمال شرقی و جنوب غربی بهره مند می شود و ۱۶٪ مساحت خانه را تشکیل می دهد (تصویر شماره ۷).

مسکن روستایی به صورت کلی ریزفضاهایی چون ورودی، حیاط، ایوان، توده (اتاق) دارد. در ادامه، مشخصه های کالبدی عملکردی در ریزفضاها و اجزای معماری پنج الگوی شاخص مسکن روستایی تحلیل می شوند و در نهایت، با تحلیل الگوهای شاخص معماری قدیم روستای طزره، استخراج الگو در قالب چهارچوبی کالبدی عملکردی ارائه شده است.

ساخته شده است و دید و منظر آن رو به ایوان و حیاط و معبر قرار دارد. در این الگو، توده بنا ۳۱ درجه نسبت به جهت شمال چرخش دارد و جهت نورگیری بنا از سمت جنوب شرقی و جنوب غربی است. ۸۷٪ از مساحت این خانه را فضای توده تشکیل داده است و مابقی فضای خالی است. در گذشته، فضای معیشتی (طویله) در بنا وجود داشته است؛ اما امروزه این فضا به

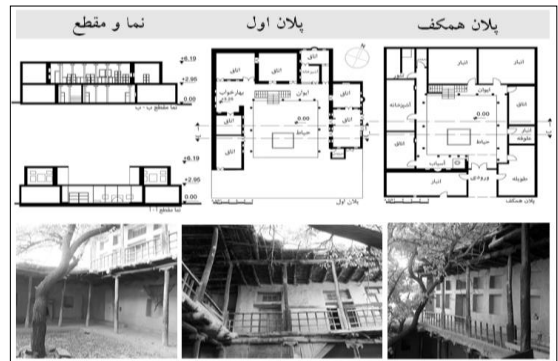
ت ۵. معرفی الگوی ۳ روستای طزره

الگوی ۵

نمونه خانه مربوط به الگوی شماره ۵ زمینی به مساحت ۳۷۴ مترمربع است که به خانواده دهقان تعلق دارد. معیشت خانواده دهقان از طریق دامداری و باغداری تأمین می شود و این خانه یکی از خانه های بسیار قدیمی و زیبای روستای طزره به شمار می رود. بنا دو ورودی از سمت جنوب شرقی دارد که ورودی اصلی از طریق دالان به حیاط متصل می شود. توده این بنا به صورت دو طبقه و در اطراف حیاط مرکزی ساخته شده است و دید و منظر آن رو به حیاط و به صورت درون گراست. در این الگو، توده بنا ۲۸ درجه نسبت به جهت شمال چرخش دارد و جهت نورگیری بنا از سمت جنوب شرقی و شمال شرقی و جنوب غربی است. ۸۱٪ از مساحت این خانه را فضای توده تشکیل داده است و مابقی فضای خالی است. ۴۴٪ فضای این خانه

تعریف شده است که اغلب فضایی بسته در گوشه حیاط و گاهی مشترک با آشپزخانه است. ریزفضای انبار برای پشتیبانی از فضای مسکونی و محل نگهداری وسایل و انبارکردن مواد غذایی است و در ارتباط با فضای معیشتی، محل نگهداری محصولات باغی و زراعی و وسایل صنایع دستی و علوفه دام است. ریزفضای سرویس بهداشتی شامل مستراح و حمام می شود و معمولاً در گوشه حیاط و دور از فضاهای مسکونی قرار دارد (جدول شماره ۲).

حوزه بندی عملکردی به خوبی در چیدمان فضاها نمایان است و در الگوهای دوطبقه، بیشتر فضاهای خدماتی و معیشتی در طبقه همکف قرار گرفته اند و فضاهای مسکونی در طبقه بالای آن قرار دارند. فضای مسکونی عمدتاً از یک یا چند اتاق مجاور هم تشکیل شده است که مستقیماً به فضای حیاط یا ایوانی که در جلوی آن ها قرار دارد باز می شود. فضای معیشتی در روستای طزره عمدتاً ریزفضای طولی است که نقش آن با توجه به شرایط زمانی و معیشتی خانواده در گذر زمان تغییر می کرده است. در بعضی الگوها، با تغییر معیشت خانواده در گذر زمان، فضای طولی به انبار یا کارگاه تبدیل شده است و میزان فضای خدماتی را افزایش داده است. به طور میانگین، فضای مسکونی ۵۱٪ و فضای خدماتی ۴۳٪ و فضای معیشتی ۶٪ از مساحت خانه را در الگوها به خودشان اختصاص داده اند. ریزفضاهای توده به شکل مربع یا مستطیل اند و نسبت طولی ۱/۶ و ۱/۴ در آن ها دیده می شود. میانگین تقریبی مساحت اتاق ۱۴ مترمربع، آشپزخانه ۱۲ مترمربع، سرویس بهداشتی ۲ تا ۳ مترمربع، انباری ۱۱ مترمربع، طولی ۳۲ مترمربع و کارگاه ۲۱ مترمربع است. مصالح استفاده شده در الگوها عمدتاً بوم آوردند و در بازسازی های اخیر از مصالح الحاقی (سیمان، موزاییک،

ت. ۷. معرفی الگوی ۵ روستای طزره

توده

در الگوهای شاخص مسکن روستای طزره، فرم کلی توده بنا عمدتاً به صورت I شکل، L شکل، U شکل و حیاط مرکزی است و یک طبقه یا دوطبقه است. همچنین توده بنا در این الگوها یک تا دو بخش مجزا دارد که با توجه به توپوگرافی زمین، تعداد خانوار، نوع معیشت خانواده، وضعیت اقتصادی و نیاز ساکنین، تعداد توده در الگوها تعریف شده است. به طور میانگین، ۶۶٪ از مساحت الگوها را فضای توده تشکیل می دهد و مابقی فضای خالی است. همچنین به طور میانگین، توده بنا ۲۲ درجه نسبت به جهت شمال چرخش دارد و از نور جنوب شرقی و جنوب غربی بهره مند است (جدول شماره ۱).

توده بنا در الگوها ریزفضاهای متعددی چون اتاق، نشیمن، آشپزخانه، تنورخانه، کارگاه، انبار محصولات، انبار ملزومات، سرویس بهداشتی، طولی و مرغداری دارد و دسترسی به توده از طریق دالان و ایوان و حیاط امکان پذیر است. اتاق ها در مسکن روستای طزره فضایی ساده اند همراه با یک یا چند بازشو و طاقچه که به صورت چند عملکردی اند و برای استراحت، دور هم نشستن، خوردن و خوابیدن استفاده می شوند (جدول شماره ۲).

محل پخت غذا در الگوها با ریزفضای تنورخانه

گالوانیزه و ایزوگام) هم استفاده شده است. دیوارها پوشش سقف‌ها غالباً با تیر چوبی مسطح است (جدول عمدتاً خشتی و آجری‌اند و رویه کاهگل دارند و شماره ۲).

ج ۱. تحلیل مشخصه‌های کالبدی عملکردی توده به منظور استخراج الگو

مشخصه	الگوی ۱	الگوی ۲	الگوی ۳	الگوی ۴	الگوی ۵	استخراج الگو
فرم‌دهی توده						فرم کلی غالب توده U, L, I و حیاط مرکزی ۱ تا ۲ طبقه
پر و خالی						میانگین پر و خالی
جهت‌گیری توده						میانگین چرخش توده ۲۲ درجه نوردگیری اصلی توده جنوب‌شرقی و جنوب‌غربی
	۱۰ درجه	۱۸ درجه	۲۱ درجه	۳۱ درجه	۲۸ درجه	

ج ۲. تحلیل مشخصه‌های کالبدی عملکردی توده به منظور استخراج الگو

مشخصه	الگوی ۱	الگوی ۲	الگوی ۳	الگوی ۴	الگوی ۵	استخراج الگو
حوزه‌بندی عملکردی توده						حوزه‌بندی توده در اکثر الگوها، حوزه خدماتی و معیشتی در طبقه همکف و حوزه مسکونی در بالای آن قرار دارد.
تعداد و تناسب فضاهای توده						تعداد و تناسب فضاهای توده مربع نسبت طبقاتی ۱/۴ نسبت طبقاتی ۱/۶
	تعداد: ۱۱، طبقه: ۱، مساحت: ۱۱۱	تعداد: ۱۱، طبقه: ۱، مساحت: ۱۱۱	تعداد: ۱۱، طبقه: ۱، مساحت: ۱۱۱	تعداد: ۱۱، طبقه: ۱، مساحت: ۱۱۱	تعداد: ۱۱، طبقه: ۱، مساحت: ۱۱۱	تعداد و تناسب فضاهای توده به شکل مربع یا مستطیل اند و نسبت طبقاتی ۱/۴ و ۱/۶ در آن‌ها دیده می‌شود.

دیوان اتاق در فصول مناسب سال به ایوان منتقل می‌شوند. ایوان‌ها در الگوهای شاخص مسکن روستای طزره عمدتاً در طبقه همکف یا طبقه اول و گاه در هر دو طبقه وجود دارند. بیش از ۹۰٪ خانه‌های این روستا ایوان دارند و غالباً از نور جنوب‌شرقی یا جنوب‌غربی

ایوان مفصل عملکردی و اقلیمی معماری روستایی است و در آن عملکردهای متنوعی چون خشک‌کردن محصولات باغی، تولید صنایع دستی، آشپزی، گفت‌وگو، خوابیدن و غذاخوردن شکل می‌گیرند و فعالیت‌های

بهره می‌برند. به‌طور میانگین، مساحت ایوان در الگوها ۲۵ مترمربع است و شکل غالب ایوان‌ها به‌صورت مستطیل I و L و U است و عمدتاً ۲ تا ۳ طرف آن‌ها بسته است (جدول شماره ۳).

ج ۳. تحلیل مشخصه‌های کالبدی عملکردی ایوان به‌منظور استخراج الگو

مشخصه	الگوی ۱	الگوی ۲	الگوی ۳	الگوی ۴	الگوی ۵	استخراج الگو
شکل و ابعاد ایوان						شکل و ابعاد ایوان شکل غالب ایوان‌ها به صورت مستطیل I، L و U است و عمدتاً ۲ تا ۳ طرف آن‌ها بسته است و از نور جنوب شرقی و جنوب غربی بهره می‌برند.
	مساحت ۱۵/۶ ۱۱/۲	مساحت ۲۸/۸ ۲۰	مساحت ۱۶/۶ -	مساحت ۱۷/۲ ۲۸/۱	مساحت ۵۸/۴ ۶۴/۶	میانگین مساحت ۲۵ -

ایوان یا مستقیم به فضای باز حیاط متصل می‌شود. همچنین شکل حیاط عمدتاً به‌صورت مربع یا مستطیل است و در بعضی الگوها به‌واسطه شیب زمین، حیاط نسبت به توده اختلاف ارتفاع دارد و در ترازهای مختلف تعریف شده است. آسیاب و تنور و حوض آب از اجزای اصلی حیاط در خانه‌های این روستا هستند و در دیواره‌های حیاط و ایوان، طاقچه‌های فراوانی تعبیه شده‌اند. به‌طور میانگین، ۳۴٪ مساحت خانه را فضای باز حیاط تشکیل داده است و میانگین مساحت حیاط ۷۵ مترمربع است (جدول شماره ۴).

حیاط

حیاط در مسکن روستایی، به‌نوعی مفصل ارتباطی و عنصر شکل‌دهنده فضاهای داخلی خانه است که با تأمین نور و تهویه و ایجاد آسایش حرارتی، فضای زیستی مناسبی را شکل می‌دهد و در آن فعالیت‌های متنوعی چون کاشت سبزی و درخت، نگهداری دام، شست‌وشوی ظروف، نشستن و گفت‌وگو، جشن و مراسم‌های مذهبی انجام می‌شوند. در الگوهای شاخص مسکن روستای طزره، عمدتاً در یک یا سه طرف حیاط، توده قرار گرفته است و توده از طریق مفصل نیمه‌باز

ج ۴. تحلیل مشخصه‌های کالبدی عملکردی حیاط به‌منظور استخراج الگو

مشخصه	الگوی ۱	الگوی ۲	الگوی ۳	الگوی ۴	الگوی ۵	استخراج الگو
شکل و ابعاد حیاط						شکل غالب حیاط به صورت مربع یا مستطیل است و عمدتاً ۲ تا ۳ طرف حیاط، توده قرار گرفته است.
	مساحت ۴۰ مترمربع	مساحت ۵۳ مترمربع	مساحت ۱۸۰ مترمربع	مساحت ۱۲ مترمربع	مساحت ۸۲ مترمربع	میانگین مساحت ۷۰ مترمربع

نزدیک، عرصه‌ای برای تعاملات اجتماعی افراد است. در روستای طزره، عمدتاً فضای همسایگی به‌صورت مشترک میان چند خانه تعریف شده است و روابط دیده می‌شوند. همچنین موضوع اشراف و محرمیت در

ورودی

فضای ورودی نقطه اتصال درون و بیرون است و این فضا در خانه‌های روستایی، به‌واسطه روابط همسایگی همسایگی، کنار معابر و فضای همسایگی ورودی‌ها

نحوه ورود به خانه در برخی موارد به صورت مستقیم به توده یا حیاط است و در بعضی دیگر از طریق دالان یا ساباط به توده یا حیاط متصل می‌شوند. همچنین در بسیاری از خانه‌ها نیز به واسطه شیب زمین، ورودی با ایجاد ارتفاع، به توده یا حیاط مرتبط می‌شود. ورودی خانه‌ها بسیار ساده است و معمولاً درها چوبی و دولنگه‌اند. در بعضی موارد، روی فضای ورودی پوشیده و مسقف است و در برخی موارد، اطراف آن سکوهایی برای نشستن و تعاملات اجتماعی قرار دارند (جدول شماره ۵).

نحوه ورود به خانه‌های روستای طزره مؤثر است و محل قرارگیری ورودی به گونه‌ای است که از دید مستقیم به فضاهای خصوصی جلوگیری می‌کند. الگوها عمدتاً یک تا سه ورودی دارند که با توجه به توپوگرافی زمین، تعداد خانوار، نوع معیشت خانواده و نیاز ساکنین، تعدد ورودی در الگوها تعریف شده است. بیشتر ورودی‌ها در الگوها از جهت جنوب شرقی یا جنوب غربی‌اند و عمدتاً ورودی انسان و دام تفکیک شده است و در بعضی از خانه‌ها، خصوصاً واحدهایی که دام کمتری دارند، ورودی انسان و دام مشترک است.

ج ۵. تحلیل مشخصه‌های کالبدی عملکردی ورودی به منظور استخراج الگو

مشخصه	الگوی ۱	الگوی ۲	الگوی ۳	الگوی ۴	الگوی ۵	استخراج الگو
فضای همسایگی جهت و موقعیت ورودی						جهت و موقعیت ورودی واحدها عمدتاً دارای یک تا سه ورودی هستند که مستقیماً از معبر اصلی یا از طریق فضای همسایگی به بنا می‌رسند و بیشتر ورودی‌ها در الگوها از جهت جنوب شرقی یا جنوب غربی است.
نحوه ورود	ورودی مستقیم به توده یا حیاط	ورودی با دالان به توده یا حیاط	ورودی با ساباط به توده یا حیاط	ورودی با ساباط به توده یا حیاط	ورودی با اختلاف ارتفاع به توده یا حیاط	نحوه ورود به بنا در الگوها عمدتاً ورودی انسان و دام تفکیک شده است و در بعضی دیگر ورودی انسان و دام مشترک است. نحوه ورود به خانه در برخی موارد به صورت مستقیم است و در بعضی دیگر از طریق دالان یا ساباط به توده یا حیاط متصل می‌شود. همچنین در بسیاری از خانه‌ها نیز به واسطه شیب زمین، ورودی با اختلاف ارتفاع به توده یا حیاط مرتبط می‌شود.
فضای ورودی						

عناصر و اجزای معماری

پله در معماری روستایی امکان دسترسی به طبقات بالا و پشت بام را فراهم می‌کند. در الگوهای شاخص مسکن روستای طزره، پله‌ها شکل ساده‌ای دارند و تعداد آن‌ها با توجه به ارتفاع طبقه زیرین و شیب زمین متفاوت است و معمولاً ارتفاع هر پله حدود ۲۰ تا ۳۰ سانتی متر می‌شود. در الگوهای مسکن روستای طزره،

عرض درها معمولاً ۷۰ تا ۱۱۰ سانتی متر است و ارتفاع آن‌ها ۱۸۰ تا ۲۲۰ سانتی متر. همچنین عمدتاً پنجره‌ها رو به حیاط قرار دارند و در بعضی موارد، تعدادی از پنجره‌ها رو به معبر باز می‌شوند. پنجره‌ها در بیشتر موارد مربعی شکل‌اند و قاب اطراف آن‌ها معمولاً با رنگ‌های آبی و کرم پوشیده شده است. جنس بازشوها عمدتاً چوب و در بعضی موارد، فلز است. به‌طور

کرده است. طاقچه‌ها و رف‌ها علاوه بر زیبایی، کارکردهای ارزنده‌ای در مبلمان خان‌های روستایی دارند. در اکثر خان‌های روستای طزره، این طاقچه‌ها علاوه بر فضاهای داخلی، در دیواره حیاط و ایوان نیز دیده می‌شوند. مبلمان‌های متحرک در الگوها غالباً شامل فرش، گلیم، پستی و پرده می‌شوند و مبلمان‌های ثابت شامل آسیاب، طاقچه، رف و شومینه (جدول شماره ۷).

میانگین ۱۷٪ از سطح نما، بازشو است و این بازشوها در اکثر موارد، از نور جنوب‌شرقی و جنوب‌غربی بهره می‌برند (جدول شماره ۶).

تزئینات چوبی سرستون‌ها، فخر و مدین‌ها، گچ‌بری‌های اطراف طاقچه‌ها و رف‌ها نمونه‌ای از تزئینات زیبا در الگوهای شاخص مسکن روستای طزره‌اند. تیرپوش سقف علاوه بر نقش سازه و نگهدارنده، سقف فضاهای داخلی را نیز تزئین

ج ۶. تحلیل مشخصه‌های کالبدی عملکردی عناصر و اجزای معماری به منظور استخراج الگو

مشخصه	الگوی ۱	الگوی ۲	الگوی ۳	الگوی ۴	الگوی ۵	استخراج الگو
پله						شکل و ابعاد پله تعداد پله‌ها با توجه به ارتفاع طبقه زیرین و شیب زمین متفاوت است.
بازشوها (در و پنجره)						شکل و ابعاد بازشوها بازشوها عمدتاً مربعی شکل بوده و به طور میانگین ۱۷٪ سطح نما را بازشو تشکیل می‌دهد.
	۲۷٪ سطح نما	۱۴٪ سطح نما	۲۴٪ سطح نما	۱۰٪ سطح نما	۱۰٪ سطح نما	

ج ۷. تحلیل مشخصه‌های کالبدی عملکردی عناصر و اجزای معماری به منظور استخراج الگو

مشخصه	الگوی ۱	الگوی ۲	الگوی ۳	الگوی ۴	الگوی ۵	استخراج الگو
تزئینات (فخر و مدین)						تزئینات چوبی سرستون‌ها، فخر و مدین‌ها، گچ‌بری‌های اطراف طاقچه‌ها و رف‌ها نمونه‌ای از تزئینات مسکن روستای طزره‌اند که علاوه بر زیبایی، کاربرد مناسبی نیز دارد.
تزئینات (سرستون)						
مبلمان						مبلمان آسیاب، رف، طاقچه و شومینه از مبلمان‌های ثابت مسکن روستای طزره‌اند.

نتیجه

زیستی و سبک زندگی روستایی نیستند. در این میان، معماری بومی و اصیل روستایی ارزش‌های پایداری دارد که می‌تواند پس از شناسایی و تحلیل، به‌عنوان الگویی مناسب در طراحی مسکن امروزی روستا استفاده شوند. در واقع این الگوهای بومی از بطن واقعی زندگی و فرهنگ و نیاز ساکنین برخاسته‌اند و نقش تعیین‌کننده‌ای در تدام و نوزایی معماری روستایی دارند. از این رو، هدف اصلی پژوهش حاضر دستیابی به الگوی

هویت معماری روستایی از مفهوم سکونت و شیوه زیست در روستا نشئت می‌گیرد و مسکن روستایی کانون اصلی این سکونت انسانی در روستا است. با ورود تکنولوژی به عرصه زندگی روستایی و تغییرات ساختار اجتماعی و اقتصادی، الگوی معماری مسکن روستایی دستخوش دگرگونی و تحول گردیده است و امروزه اکثر خان‌های روستایی متناسب با شرایط اقلیمی

طراحی مسکن روستایی است. همان طور که اشاره شد، صاحب نظران عوامل متعددی را در شکل گیری مسکن روستایی مؤثر می دانند که می توان آن ها را در قالب عوامل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و محیطی جمع بندی نمود. در ادامه، این عوامل در روستای طزره دامغان بررسی شده اند.

نتایج نشان می دهند عوامل اقتصادی در مسکن روستای طزره نقش پررنگی دارند. وضعیت اقتصادی و نوع معیشت خانواده (دامداری، باغداری، کشاورزی و صنایع دستی) در مساحت و تعداد ریزفضاهای توده و حیاط و ورودی تأثیرگذارند و حوزه معیشتی (طولیه و کارگاه) بخش مهمی از خانه های روستای طزره را به خودشان اختصاص داده اند. همچنین حوزه خدماتی انبار در پشتیبانی از این فضای معیشتی، نقش مهمی دارد و محل نگهداری محصولات باغی و زراعی و وسایل صنایع دستی و علوفه دام را فراهم می کند. در الگوهای مسکن روستای طزره، حوزه معیشتی و خدماتی عمدتاً در طبقه همکف قرار گرفته و حوزه مسکونی در بالای آن قرار دارد که این حوزه بندی عملکردی علاوه بر تفکیک حوزه دامی و انسانی، رویکرد اقتصادی نیز دارد. در واقع با این چیدمان فضایی، دام ها کمتر تحت تأثیر سرمای زمستان قرار می گیرند و همچنین از گرمای بدن حیوانات برای تأمین آسایش حرارتی حوزه مسکونی استفاده می شود. وجود فضای معیشتی (طولیه) در انعطاف پذیری مسکن روستای طزره نیز تأثیرگذار است و در بعضی الگوها، با تغییر معیشت خانواده در گذر زمان، فضای طولیه به انبار یا کارگاه تبدیل شده است و کالبد مسکن روستایی را به شرایطی انطباق پذیر با نیازهای جدید ساکنین فراهم نموده است.

عوامل اجتماعی و فرهنگی نیز در مسکن روستای طزره تأثیرگذارند و باور فرهنگی مردم و گرایش آن ها

به ساده زیستی سبب شده اند فرم کلی و نمای خانه ها ساده و در هماهنگی با هم شکل بگیرند. همچنین به دلیل اعتقاد مردم به حریم و محرمیت، سلسله مراتب عمومی و نیمه عمومی و خصوصی از طریق تعریف دالان ورودی و همچنین قرارگیری توده در اطراف حیاط، به صورت درون گرا ایجاد شده اند. در بسیاری از الگوها، چند خانوار در بخش های مختلف یک خانه کنار هم زندگی می کنند که این موضوع نشان از روابط اجتماعی منسجم و صمیمانه در روستای طزره دارد. همچنین در روستای طزره، عمدتاً فضای همسایگی به صورت مشترک میان چند خانه تعریف شده است و روابط همسایگی کنار معابر و فضای همسایگی ورودی ها که عمدتاً در زیر ساباطها قرار دارند، دیده می شود. اعتقاد مردم این روستا به اقامه تمام نمازهای یومیّه به صورت جماعت سبب شده است در هر محله، هر چهار یا پنج خانواده برای خودشان مسجدی ساده بنا کنند که این امر تأثیر پررنگ مؤلفه مذهب را در بافت روستا به نمایش می گذارد. همچنین کنار هر مسجد، یک درخت گردو و یک آب انبار قرار دارند و این موضوع از ویژگی های خاص روستای طزره است.

عوامل محیطی نیز از مهم ترین عوامل تأثیرگذار در مسکن روستای طزره محسوب می شوند. روستای طزره در شیب کوه قرار دارد و شیب زمین سبب شده است توده یا حیاط خانه ها در ترازهای مختلف و به صورت پلکانی شکل بگیرند. همچنین تعدد توده یا حیاط در ترازهای مختلف، عمدتاً تعدد ورودی را نیز به همراه دارد و بعضی از ورودی ها به واسطه شیب زمین، با اختلاف ارتفاع به توده یا حیاط متصل می شوند. به علت اقلیم سرد و کوهستانی روستای طزره، بافت مسکونی روستا فشرده و متراکم است تا سطح خارجی بنا و اتلاف انرژی کاهش یابد. همچنین وسعت بازشوها در

معاصر در روستای طزره باشند.

سپاسگزاری

از دانشجویان مهندسی معماری دانشگاه صنعتی شاهرود که در برداشت میدانی اطلاعات و تهیه نقشه‌های بافت و مسکن روستای طزره تلاش کرده‌اند، قدردانی می‌شود. دانشجویان به شرح زیرند: یاسمین رزازان؛ علی کسائیان؛ یگانه گودرزی؛ فائزه مهرابی؛ نرجس نزاکتی.

پی‌نوشت

۱. در این پژوهش، فضاهایی چون اتاق نشیمن و اتاق مهمان در حوزه فضاهای مسکونی در نظر گرفته شده‌اند. آشپزخانه و سرویس بهداشتی و انبار در حوزه فضاهای خدماتی و فضاهایی چون طویل، آغل، مرغدانی و کارگاه در حوزه فضاهای معیشتی لحاظ شده‌اند.

فهرست منابع

- احمدیان، رضا؛ محمدی ماکرانی، حمید؛ موسوی، سیروس. (۱۳۸۷)، ویژگی‌های شکلی بافت‌های روستایی ایران. نشریه آبادی، ۲۴(۵۹)، ۲۳-۱۶.
- امیری، ابراهیم. (۱۳۹۳)، مقدمه‌ای بر شناخت مساکن و سکونتگاه‌های روستایی در ایران. بجنورد: جهانی.
- بدری، سید علی؛ موسوی، سیروس. (۱۳۸۹)، تحلیل بر روند تغییرات برخی از ویژگی‌های مسکن روستایی در ایران. مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافی دانان جهان اسلام. زاهدان: دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- بسحاق، محمدرضا؛ سالاروند، اسماعیل؛ صیدایی، سید اسکندر. (۱۳۹۲)، تحلیل و ارزیابی شاخص‌ها و عوامل پایداری مسکن روستایی؛ مطالعه موردی: مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان روانسر. مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۲(۴)، ۲۵-۴۸.
- پورطاهری، مهدی؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ نیکبخت، منصوره. (۱۳۹۰)، اثرات تغییرات فرهنگی بر الگوی مسکن روستایی؛ نمونه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان قزوین. فصلنامه فضای جغرافیایی، ۱۱(۳۵)، ۱۱۵-۱۳۴.
- جمشیدی، علیرضا؛ جمینی، داود. (۱۳۹۴)، تحلیلی بر وضعیت رضایتمندی روستاییان از مسکن؛ نمونه

جهت‌هایی که تحت وزش باد سرد زمستانی‌اند، کاهش یافته است و در بعضی موارد، بازشو کاملاً حذف شده است. جهت‌گیری توده بنا عمدتاً با کمی چرخش، به گونه‌ای است که از نور جنوب‌غربی یا جنوب‌شرقی بهره می‌برد. معابر و گذرگاه‌های منتهی به ورودی بنا عمدتاً به صورت سرپوشیده‌اند تا از نفوذ سرما جلوگیری کنند. همچنین خانه‌های این روستا عمدتاً دو طبقه‌اند و به علت احتمال وقوع سیل و آب‌گرفتگی طبقه زیرین، حوزه مسکونی در طبقه بالا قرار دارد. همچنین از فضاهای خدماتی، نظیر انبار، به عنوان عایق حرارتی در جداره‌های سرد بنا استفاده شده‌اند. بافت کوهستانی طزره سبب شده است مصالح بوم‌آورد، نظیر چوب و سنگ و کاهگل، در ساخت مسکن روستایی استفاده شوند که امروزه در بازسازی بعضی از خانه‌ها، مصالح الحاقی، مانند سیمان و ایزوگام و گالوانیزه نیز دیده می‌شوند. در مسکن روستای طزره، فضای ایوان علاوه بر تأمین نور فضای داخلی، مفصل ارتباطی بین توده‌هاست و توده بنا را از تابش مستقیم خورشید و بارش باران حفظ می‌کند. فضای ایوان در بیش از ۹۰٪ الگوها دیده می‌شود و علاوه بر حوزه مسکونی و خدماتی، برای حوزه معیشتی (طویل) نیز ایوان در نظر گرفته شده است و از این رو، ایوان یکی از ویژگی‌های شاخص مسکن روستای طزره است. در ادامه، پنج الگوی شاخص مسکن روستای طزره معرفی شدند و سپس، مشخصه‌های کالبدی عملکردی در ریزفضاها و اجزای معماری این الگوها تحلیل گردیدند. در نهایت، با تحلیل الگوهای شاخص معماری قدیم روستای طزره، استخراج الگو و تبیین توصیه‌های طراحی در قالب چهارچوبی کالبدی عملکردی ارائه شدند که با محیط اقلیمی روستا و نظام اجتماعی و اقتصادی روستاییان هماهنگ‌اند و می‌توانند پایه طراحی مسکن

- موردی: شهرستان روانسر. نشریه مسکن و محیط روستا، ۳۴(۱۴۹)، ۷۹-۹۰.
- زرگر، اکبر؛ حاتمی خانقاهی، توحید. (۱۳۹۳)، وجوه مؤثر بر طراحی مسکن روستایی. نشریه مسکن و محیط روستا، ۳۳(۱۴۸)، ۴۲-۶۲.
- زرگر، اکبر؛ سرتیپی پور، محسن؛ میری، سید حسن؛ شیخ طاهری، حامد. (۱۳۹۴)، طراحی و شکل‌گیری خانه روستایی به‌روایت معماران قدیمی؛ مطالعه موردی: روستاهای شهرستان گرمسار. نشریه مسکن و محیط روستا، ۳۳(۱۴۸)، ۸-۱۴.
- زرگر، اکبر. (۱۳۸۸)، درآمدی بر شناخت معماری روستایی ایران. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- زندیه، مهدی؛ حصاری، پدram. (۱۳۹۱)، تداوم معماری مسکن روستایی با انگیزه توسعه پایدار روستایی. نشریه مسکن و محیط روستا، ۳۱(۱۳۸)، ۶۳-۷۲.
- سرتیپی پور، محسن. (۱۳۸۴)، شاخص‌های معماری مسکن روستایی در ایران. نشریه هنرهای زیبا، ۲۲(۴۶۸)، ۴۳-۵۲.
- سلیم، اسدالله؛ ملکی‌نیا، مهران. (۱۳۹۶)، شناخت و الویت‌بندی عوامل مؤثر بر معماری مسکن؛ نمونه موردی: مسکن روستای فورگ بر اساس نرم‌افزار AHP. پنجمین کنفرانس ملی مهندسی عمران، معماری و توسعه شهری پایدار. تهران: مؤسسه آموزش عالی مهر اروند.
- شفایی، مینو. (۱۳۹۷)، الگوی طراحی مسکن روستایی؛ مطالعه موردی: روستای هنجن. مسکن و محیط روستا. ۳۷(۱۶۳)، ۳۳-۴۶.
- شفایی، مینو؛ مدنی، رامین. (۱۳۹۰)، تبیین روش تحقیق زمینه‌یابی در طراحی الگوی مسکن روستایی. نشریه آرمانشهر، ۴(۷)، ۱۷-۳۰.
- شکویی، حسین. (۱۳۸۹)، اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا. تهران: گیتاشناسی.
- شولتز، کریستیان نوربرگ. (۱۳۸۱)، مفهوم سکونت: به‌سوی معماری تمثیلی. ترجمه محمود یاراحمدی. تهران: آگه.
- صادقی پی، ناهید. (۱۳۸۶)، الگوپذیری از معماری سنتی برای دستیابی به معماری امروز. نشریه مسکن و محیط روستا، ۱۱-۲(۱۲۰).
- طرح هادی روستای طزره. (۱۳۸۸)، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان سمنان.
- ظاهری، محمد. (۱۳۷۴)، جغرافیای سکونت (سکونت‌های روستایی). تبریز: دانشگاه تربیت‌معلم.
- عسگری رابری، اباصلت؛ عباس‌زاده، شهاب؛ آبرون، علی‌اصغر. (۱۳۹۴)، بررسی عناصر فضایی کالبدی تأثیرگذار بر مسکن روستایی؛ مطالعه موردی: روستاهای دیزباد بالا، فریزی و آیدلیک. نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۴(۱۲)، ۱۶۰-۱۸۷.
- علی‌الحسابی، مهران؛ راهب، غزال. (۱۳۸۷)، برپایی خانه روستایی؛ فرایندی از ذهنیت تا عینیت. نشریه آبادی، ۱۹(۲۴)، ۶۸-۷۳.
- کسمایی، مرتضی. (۱۳۸۴)، پهنه‌بندی و راهنمای طراحی اقلیمی استان آذربایجان شرقی (اقلیم سرد). تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.
- مرادی اسطخ زبر، گیتی. (۱۳۹۴)، شناخت و الویت‌بندی الگوهای صحیح مسکن روستایی در توسعه پایدار معماری روستا با استفاده از تکنیک‌های MADM شهرستان ماسال. نشریه مدیریت شهری، ۱۴(۴۰)، ۳۸۱-۳۹۵.
- مولانایی، صلاح‌الدین؛ کسان، صبا. (۱۳۹۹)، بررسی الگوی مسکن بومی و بافت روستا با معیار طراحی اقلیمی در سکونتگاه‌های روستایی؛ نمونه موردی: روستای پالنگان. هفتمین کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری. تهران: دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی.
- نظری، عبدالحمید. (۱۳۷۷)، بررسی گسترش فیزیکی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر افزایش جمعیت تغییر کاربری اراضی (گرگان و ترکمن صحرا). فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۱۳(۵۰)، ۲۲۵-۲۴۲.
- نوری‌نژاد، حامد. (۱۳۹۱)، الگوی طراحی مسکن روستایی در اقلیم‌های چهارگانه با تأکید بر معماری بومی و منطقه‌ای؛ نمونه موردی: روستاهای استان ایلام. اولین همایش ملی گردشگری و طبیعت‌گردی ایران‌زمین. همدان: شرکت هم‌اندیشان محیط‌زیست فردا.
- هاشم‌نژاد، هاشم؛ مولانایی، صلاح‌الدین. (۱۳۸۷)، معماری با نگاهی به آسمان: سکونتگاه‌های روستایی؛ ساختاری ویژه در معماری روستایی زاگرس (منطقه کردستان)، نشریه هنرهای زیبا، ۳۶(۰)، ۱۷-۲۶.